

УДК 372.4

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ПРОБЛЕМАМИ У НАВЧАННІ

Марія Романишин

Середня школа № 8, вул. Замарстинівська, 11, 79000 Львів, Україна
e-mail: rostykrom@yahoo.com

Визначено соціальні й особистісні чинники, що зумовлюють проблеми у навчанні молодших школярів, розглянуто їхні особливості. Обґрунтовано визначення сутності проблем у цій діяльності. Досліджено й описано об'єктивні та суб'єктивні умови стимулювання до успіху молодших школярів із проблемами у навчанні.

Ключові слова: труднощі та проблеми у навчанні, успіх, стимулювання до успіху.

Серед соціальних чинників, які впливають на розвиток особистості, її самореалізацію, вирішальну роль відіграє школа як вагомий чинник набуття молодою людиною соціального досвіду, формування її “Я-концепції”, самобутності й унікальності. Процеси навчання, виховання і розвитку особистості в освітньому закладі, зокрема у школі, взаємопов'язані та взаємозалежні. Їхня динаміка зумовлена активністю самого учня, його успіхами. Успіх є головною умовою розвитку позитивної мотивації пізнавальної діяльності учнів, їхніх здібностей та особистісних потенцій, реалізації виховного впливу навчального процесу на формування особистості.

Сучасні педагогічні дослідження Б. А. Ананьєва, Т. А. Арістової, Ю. З. Гільбуха, С. В. Кондратьєва, К. С. Лебединської засвідчують збільшення з кожним роком кількості дітей, які відчують труднощі у навчанні, і, як наслідок, виникнення у деяких учнів життєвих проблем соціального й особистісного вияву, таких як невдоволення собою, асоціальна поведінка, відсутність міжособистісних контактів, занижена самооцінка тощо. У працях сучасних учених виокремлено категорію учнів з труднощами чи проблемами у навчанні (І. Шапошнікова, 1984; С. Зінченко, 1990; М. Безруких, 1991; С. Шевченко, 1996; О. Василенко, 1998; Й. Москаленко, 1998 та ін.) поряд з такими групами, як учні з особливими та спеціальними потребами (Н. Стадненко, 1996; Т. Ілляшенко, В. Яковлева, 1998), “важкою” поведінкою (М. Раттер, 1987; Н. Максимова, 1997).

Труднощі та проблеми у навчанні окремих учнів можуть виникати вже на початку їхньої навчальної діяльності. Наше попереднє наукове

дослідження [7], власний досвід практичної роботи в школі засвідчують, що чинники, які зумовлюють проблеми у навчанні молодших школярів, можна умовно поділити на *соціальні* та *особистісні*. Соціальні чинники визначають особливості середовища, у якому розвивається дитина, відбувається становлення її системи “Я”. Чинники, які пов’язані з особистісним розвитком дитини і зумовлюють виникнення проблем у навчальній діяльності, можна розглядати як фізіологічні та психологічні [7]. Ці чинники впливають на становлення дитини ще в дошкільному віці. З початком шкільного життя важливу роль відіграє ще один такий чинник – вплив самої системи навчання і, зокрема, вчителя, який може виявлятися у таких аспектах:

- невідповідність організації шкільного навчання фізіологічним особливостям дітей: початок занять о 8 год 30 хв, що призводить до перевтоми від недосипання; невиконання вчителем розпорядження Міністерства освіти про 30–40-хвилинний урок, наслідком чого є перевтома, послаблення уваги; велика наповнюваність класів, що утруднює організацію суб’єкт-суб’єктного навчання; недостатнє, некалорійне, а нерідко і відсутнє харчування дітей у школі, внаслідок чого розвиваються хвороби шлунково-кишкового тракту, порушується загальний фізичний стан дітей тощо;

- неврахування вчителем соціальних чинників, які впливають на становлення та розвиток особистості, а також діють як стимулювальні або як гальмівні чинники у навчальній діяльності: дефіцит опіки або гіперопіка з боку батьків, пияцтво, наркоманія одного чи обох батьків, неповна сім’я, належність дітей до різних конфесій, релігійних організацій, угруповань, приналежність до іншої національності, що впливає на міжособистісне спілкування тощо;

- недостатня увага педагога до фізичного і психічного розвитку дитини, зокрема недостатнє застосування спеціальних педагогічних дій із урахуванням особливостей слабкого фізичного розвитку, мовних, слухових вад, хвороб нервової системи тощо;

- несистематичне сприяння психологічному розвитку особистості: інтелектуальному, емоційному, мотиваційно-вольової сфери, самооцінки, самоповаги;

- неспроможність педагога здійснювати індивідуальний підхід до учнів, захоплювати їх навчанням, зважаючи на низьку професійну активність та підготовку, небажання впроваджувати нові методики навчання;

- недостатнє вміння педагога урівноважувати свій психічний стан, регулювати власну поведінку, зважаючи на вікові особливості розвитку молодших школярів;

- надмірна увага вчителя до диференціації дітей на групи за рівнем розумового розвитку й успішністю, надання відкритої переваги учням з високим рівнем розвитку інтелекту та навчальних досягнень тощо.

Комплекс соціальних та особистісних чинників, що визначають рівень розвитку молодших школярів, засвідчує також рівень їхньої мотивації до навчальної діяльності й може стати причиною труднощів у навчанні. Ці труднощі спричиняють прогалини у знаннях, які зумовлюють нові перешкоди і переростають у проблеми в навчальній діяльності.

Проблеми у навчальній діяльності молодших школярів, що є наслідком труднощів у навчанні, ми розглядаємо як:

- суперечність у процесі виконання завдань, пошуку розв'язку тощо, коли немає готової відповіді;
- перешкоду, коли виникає сумнів щодо виконання завдання;
- гальмівний процес, у якому розумова діяльність учня не спрямована на конкретне завдання, а на інший – побічний об'єкт, що не є метою цього завдання;
- наслідок гальмування, коли неможливість виконання завдання усвідомлюється учнем, стає об'єктом спільної діяльності з учителем.

Отож, на нашу думку, проблема у навчанні – це усвідомлена суперечність, яка гальмує подальший процес діяльності учнів, сприяє виникненню установки на складність навчального процесу для дитини, її власну неспроможність до отримання успіхів.

У дослідженнях учених справедливо зазначається вирішальна роль успіху як передумови успішності всього життя людини (У. Глассер), як джерела мотивації діяльності, як шлях до перемоги над труднощами і проблемами (В. Сухомлинський, А. Белкін). А. Макаренко розробив ідею “завтрашньої радості” як справжнього стимулу людського життя [5]. В. Сухомлинський розвинув і ввів цю ідею у практику в створеній ним “Школі радості”. Він писав, що “успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які народжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися”. Думка вченого про те, що “успіх повинен бути початком роботи, а не її завершенням”, особливо актуальна в роботі з дітьми, які мають проблеми у навчанні [8]. У сучасних дослідженнях розглядається вплив успіху на розвиток особистості. Зокрема Г. Коберник зазначає, що “лише діяльність, яка приносить успіх і задоволення учневі, стає для нього неабияким чинником розвитку”, і пропонує методику створення ситуацій гарантованого успіху, яка може бути використана у роботі зі школярами, що мають проблеми у навчанні [4].

Категорія “успіх” відображає факт найвищого досягнення поставленої мети [6, с. 198]. Успіх у навчальній діяльності – це досягнення важливих результатів у навчанні завдяки зусиллям і старанням учнів.

А. Белкін розглядає успіх як єдине джерело внутрішніх сил дитини, що породжує енергію для подолання труднощів, бажання вчитися. Він трактує успіх з таких поглядів:

- соціально-психологічного – як оптимальне співвідношення між очікуваннями особистості, її оточення та результатами її діяльності;
- психологічного – як переживання стану радості, задоволення від результату діяльності особистості;
- педагогічного – як необхідність створення ситуації успіху, тобто такого співвідношення умов, за яких забезпечується можливість досягнення значних результатів у навчальній діяльності [2].

У. Глассер неуспіхи дитини у навчальній діяльності, шкільному житті вважає найголовнішим негативним чинником, який призводить до серйозних життєвих проблем, до неуспішності всього життя. Набуття учнями досвіду успіху в школі, на його думку, є шляхом і стимулом до подолання як проблем у навчанні, так і у житті [3].

Важливий для дітей з проблемами у навчанні процес стимулювання їх до успіху, оскільки перше досягнення може стати переломним моментом у подоланні перешкод. О. В. Акімова визначає стимул як спонукаючу силу, яка спрямовує активність суб'єкта на досягнення мети найефективнішими засобами. Організація стимулювання передбачає створення умов, необхідних для більш повного застосування і розвитку можливостей особистості в діяльності [1]. Стимулювання учнів до успіху передбачає організацію педагогом умов, що забезпечують активну навчальну діяльність, як практичну, так і внутрішню психологічну активність особистості. Ці умови можна розглядати як внутрішні – *суб'єктивні* та зовнішні – *об'єктивні*.

Учень, який має проблеми у навчанні, під доброзичливим впливом педагога повинен вчитися аналізувати й оцінювати свої вчинки; реалізувати свої потреби, інтереси та домагання у навчанні; адекватно оцінювати себе на підставі власного досвіду; мобілізувати вольові якості для досягнення успіху; розуміти, що причиною невдач є його особисті дії; нести відповідальність за свої дії та успіх; усвідомлювати, що задоволення життєво важливих потреб залежить від особистих зусиль; здійснювати вибір такої лінії поведінки, яка приведе до відчуття особистої значущості, успіху у навчальній діяльності і в житті. Для молодшого школяра відповідальність за свій успіх ґрунтується, насамперед, на його прагненні похвали з боку значимих дорослих, здобуття відповідного статусу в колективі. Це повинен враховувати педагог у процесі стимулювання учнів до успіху, особливо тих, які мають проблеми у навчанні.

Виокремимо *суб'єктивні* умови стимулювання молодших школярів до успіху в навчальній діяльності:

- внутрішня готовність учня до самостійного аналізу й оцінювання своїх вчинків, до саморегуляції поведінки;
- наявність потреб у розвитку і досягненнях;
- усвідомлення учнем самооцінки;
- позитивна мотивація навчання;

- позитивний емоційний стан особистості;
- переконання учня, що успіх залежить від затрачених зусиль;
- усвідомлення школярем відповідальності за свій успіх.

Об'єктивні умови стимулювання до успіху молодших школярів з проблемами у навчанні зумовлюють позитивний вплив педагога на особистість учня у різних навчальних ситуаціях, взаємну участь вчителя й учня у вирішенні його проблем, розвиток позитивної мотивації навчання школярів. Важливо, щоб педагогічний вплив здійснювала людина, яка досягла життєвого успіху, вміє вирішувати свої проблеми, що дає дитині поштовх до успішної самореалізації. Педагог повинен бути емоційно значущою для учня особистістю, бо дитина здатна змінити свою лінію поведінки, докласти зусиль до подолання труднощів і проблем лише під сильним емоційним впливом того, хто виявляє до неї інтерес і до кого в неї виникає доброзичливе ставлення. Тільки позитивні міжособистісні стосунки учителя й учня можуть забезпечити взаємну участь і взаємодію у досягненні успіху. У навчально-виховному процесі педагогічний вплив учителя повинен підсилювати позитивний минулий досвід учня, тобто актуалізувати для нього інформацію про його успіхи й досягнення. Незважаючи на невдачі у минулому, учень може домогтися успіху у вирішенні конкретного завдання, тому вчитель ніколи не повинен нагадувати йому про невдачі, а орієнтувати на майбутній успіх, зосереджуючи увагу лише на труднощах, що виникають у конкретній навчальній ситуації, та способах їх подолання.

Отже, наявні такі *об'єктивні* умови процесу стимулювання до успіху учнів з проблемами у навчанні:

- успішність життя, діяльності, позитивне самопочуття вчителя, який здійснює педагогічний вплив;
- емоційна значущість особистості педагога для учня;
- концентрація уваги дитини на труднощах, що виникають, орієнтація на майбутній успіх у виконанні конкретного завдання;
- позитивна установка педагога на учня, віра в його успіх.

Розгляд деяких чинників, які можуть спричинити проблеми у навчанні, та короткий аналіз досліджень учених-педагогів впливу успіху на вирішення цих проблем засвідчують недостатню вивченість цих питань стосовно учнів початкових класів. Початкова школа є первинним інститутом соціалізації особистості, становлення її системи "Я", тому успіх у навчальній діяльності саме у початковій школі є вирішальним чинником успішності всього життя. Дослідження цієї проблеми у майбутньому передбачає виокремлення та обґрунтування шляхів і методів стимулювання до успіху молодших школярів з проблемами у навчанні.

1. *Акимова О. В.* Педагогическое стимулирование как средство всестороннего развития личности будущего учителя: Дис. ... канд. пед. наук. К., 1989.
2. *Белкин А. С.* Ситуация успеха. Как ее создать. М., 1991.
3. *Глассер У.* Школы без неудачников / Пер. с англ., общ. ред. и предисл. В. Я. Пилиповского. М., 1991.
4. *Коберник Г., Коберник О.* Активізація навчально-пізнавальної діяльності школярів // Рідна школа. 1999. № 12. С. 55-60.
5. *Макаренко А. С.* Твори: У 7 т. К., 1952–1955. Т. 3. С. 397.
6. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. К., 1982.
7. *Романишин М. Я.* Психолого-педагогічний аналіз проблем молодших школярів у навчанні (з досвіду практичної роботи) // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. 1999. Вип. 14. С. 230-235.
8. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори: У 5 т. К., 1977. Т. 5.

PEDAGOGICAL MEANS OF STIMULATING A SUCCESS OF JUNIOR STUDENTS WITH LEARNING PROBLEMS

Mariya Romanyshyn

*Secondary School № 87
Zamarstynivs'ka Str., 11, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The paper defines social and personal effects of junior students' problems in learning, and its aspects. It argues the definition and variety of students' learning problems. It researches and describes objective and subjective means of stimulating junior students with learning problems to achieve successes.

Key words: learning difficulty and problems, success, success stimulation.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2003
Прийнята до друку 28.01.2004